

Poznámky

¹ Sémiotická skupina vznikla v r. 1974 z podnětu prof. Otakara Zicha. Spojovala sémiotiky z oblasti filozofie, lingvistiky, logiky, matematiky a uměnovědných oborů. Skupina byla rozpuštěna v r. 1977 a znovu obnovena v r. 1990 pod vedením prof. Pavla Materny. Od té doby pořádá pravidelné přednášky a setkání (průměrně 10 ročně) a zorganizovala 3 konference na národní i mezinárodní úrovni.

² Ivo Osolobě (Brno): Why St. Augustine hasn't written *De discipulo* (To Adeodatean Semiotics in Augustine's *De Magistro*),

Josef Šlerka (Freiburg, Br., Praha): Speech Acts in Čapek's Works,

Emmerich Kelih (Graz): Geschichte der quantitativen Analyse kultureller Texte,

Libuše Heczková (Praha): Motherhood as Politics,

Karel Stibral (Praha): Symbolic Aspect of the Human Relationship to Nature and Landscape.

Conversation Analysis and Psychotherapy

University of Manchester, 10.–12. 6. 2005

University of Manchester, která svou historii počítá od roku 1824, patří v současné době k předním britským univerzitám, s dlouhou tradicí v technických, biomedicínských i sociálněvědních oborech. Rozsáhlý campus v jihovýchodním centru města poskytuje zázemí vzdělávacím, výzkumným, kulturním i sportovním aktivitám, a tvoří nedílnou součást města pálených cihel ze samých počátků průmyslové revoluce.

Konference o konverzační analýze a psychoterapii se konala v prostorách psychologického ústavu, který je formálně součástí lékařské fakulty. Manchester je již od 70. let významným centrem etnometodologie a konverzační analýzy, a proto i tato konference navázala na dlouholetou tradici výzkumu v této oblasti společenských věd. Konference se zúčastnilo celkem asi 20 lidí, převážně profesorů a postgraduálních studentů z univerzit ve Velké Británii, Finsku a Austrálii, kteří se ve své práci zaměřují na uplatňování metod konverzační analýzy ve výzkumu psy-

choterapeutických směrů a škol. Konverzační analýza, podobně jako analýzy diskurzů, vychází z pojetí řeči jako formy sociální interakce. Jazyk a řeč umožňují utvářet a definovat pojetí sama sebe a rovněž vztahů s druhými lidmi, a proto je tento přístup velmi přínosný právě v oblastech, kde záměrně dochází k předefinování těchto konceptů, tedy mimo jiné i v psychoterapii.

Během konference zaznělo celkem 12 příspěvků, velmi různorodě orientovaných, a dvakrát jsme se setkali na tzv. „data session“ s rozбором záznamů jednotlivých terapeutických rozhovorů. Většina účastníků zároveň prezentovala svůj výzkum, takže bylo celé setkání velmi interaktivní. Každý den byl završen společnou večeří, která umožnila postupně se seznámit s ostatními účastníky, dovědět se více o jejich zaměření i osobních názorech na nejruznější témata, což podporovalo velmi příjemnou a uvolněnou atmosféru konference.

Celou konferenci uvedla přednáška Georgie Lepper (University of Kent) o formulování otázek a odpovědí v terapeutickém rozhovoru. Její pohled je zajímavý tím, že se více než na sekvenční analýzu orientuje na analýzu kategorií užívaných jednotlivými účastníky rozhovoru a na strukturu rozhovoru ve smyslu vyprávění příběhů. Sledovala jednotlivá témata terapeutických sezení, způsoby interakce mezi terapeutem a pacientem, zacházení s výrazy a jejich reformulacemi. Velmi zajímavé postřehy vzešly zejména z jejího zaměření na sledování osy vyprávěných příběhů, na vykreslování jednotlivých postav a na otázku sebe reprezentace v příbězích. Zábývala se rovněž otázkou vlivu sociálních rolí na vnímání a přetváření vlastní identity. Rozhovor se tak jeví jako neustálá konfrontace a splývání perspektiv účastníků rozhovoru, jež nově ustavují skutečnost. Tento pohled byl výrazně patrný i v jejich příspěvcích na zmíněných „data sessions“.

V dalším příspěvku byl představen projekt Helsinky Psychotherapy Study, z něž vycházely vlastně všechny příspěvky finských účastníků. Jedná se o několikaletou studii,

kteřá probíhá ve spolupráci mezi psychiatrickou klinikou a výzkumným oddělením, kde pracují psychologové, lingvisté, sociologové a antropologové. Studie je zaměřena na srovnání postupů jednotlivých psychoterapeutických směrů užívaných na klinice. Výzkumníkům je tak velmi usnadněno sbírání dat, neboť jim jsou dodávána přímo od lékařů, čímž se jednak řeší otázka informovaného souhlasu pacientů, jehož získání je v této oblasti velmi zásadní a často velmi „ošemetnou“ podmínkou výzkumu, a jednak je tím eliminován vliv (obvykle nikoli záměrný) pozorovatele na průběh rozhovoru – terapeuti tyto rozhovory nahrávají sami bez přítomnosti třetí osoby. Výzkumníci mají se souhlasem pacientů/klientů přístup do jejich zdravotnické dokumentace, takže znají všechna potřebná data k zasazení rozhovoru do kontextu situace, v níž se pacient nachází. Základním cílem studie je srovnání jednotlivých psychoterapeutických přístupů, analyzovány jsou rozhovory při zahájení terapie a následné rozhovory po 7 měsících, 1, 2, 3 a 5 letech od ukončení terapie. Příspěvky na konferenci se týkaly několika oblastí jak psychoanalytického, tak kognitivně-behaviorálního a konstruktivistického přístupu.

V prvním příspěvku, který nesl název „Descriptions of ‚Doing Better‘ in Psychotherapeutic (Diagnostic) Research Interview – Orientations to Accountability and Credibility“, se Sanna Vehviläinen zabývala otázkou, jak pacienti podporují své tvrzení, že se jim daří lépe. Děje se tak obvykle podáváním „důkazů“ jednak negativním způsobem – což se týká absence symptomů, jednak pozitivním způsobem, tedy čeho všeho jsou již schopni dosáhnout. Poukazovala na užívání jednak obecných, abstraktních shrnutí, jednak konkrétních příkladů z každodenního života, a to jak formou popisu, tak formou vysvětlování významu jednotlivých událostí. Výchozím předpokladem autorky je přesvědčení, že proces uzdravení je vlastně procesem zvládnání introspekce, sebereflexe. Ve chvíli, kdy je člověk schopen pravdivě nahlédnout svou situaci a postavit se k ní zra-

lým způsobem, stává se svobodnějším. Vše se odráží v rozhovorech, které v detailních rozborech velmi dobře zrcadlí proces uzdravování.

Dalším příspěvkem z této skupiny byla přednáška „Dream and Reality“ od Anssi Peräkylä, který se zabýval vyprávěním a interpretací snů během psychoanalytických sezení. Psychoanalýza vychází z předpokladu, že „vše je relevantní“. Sný jsou zde pojímány jako „hádarka“, jejíž řešení má co říci o každodenní skutečnosti. Autor se zabýval tím, jak je význam snů hledán, ustaven a rozpracován ve slovní hře klienta a terapeuta. Po vyprávění snu je klient vyzván k asociacím, které se utvářejí na základě analogie, podobností ve struktuře významu a reprezentace. Předpokladem asociací je kategorizace zkušeností a orientace v nich. Sen je na základě lexikálních podobností postupně znovu a znovu formulován a přeformulován, až „zapadá“ do navrženého, ustaveného výkladu. To však samo o sobě ještě není „terapeutické“ – autor zde poukazoval na fakt, že pomocí snů, jejichž výklad často vypovídá o bolestivých nebo těžko přijatelných prožitcích, je klient veden k integraci těchto prožitků a zkušeností do sféry intersubjektivní reality. Přemostňuje se tak prostor afektivních prožitků, které často pro svou nepříjemnost nejsou plně prožity, a vědomých myšlenek, slov. Znovu je třeba říci, že integrace je základním předpokladem uzdravení, celistvosti lidského prožívání. Skutečnost, že pro tento proces je nezbytná přítomnost druhého, který jako by nastavuje zrcadlo a umožňuje pacientovi nahlédnout jeho vlastní vnímání s odstupem, je zajímavým svědectvím o „sociálních konstrukcích reality“, a to i té hluboce subjektivně prožívané.

Leena Ehrling se zabývala problematikou srozumitelnosti: „Third Position Turns: Candidate Understandings“. Zaměřila se na formulace a reformulace výroků během terapie, které slouží jednak pro ověření srozumitelnosti a podobného chápání řečeného na straně terapeuta a pacienta, jednak k vyjádření podpory a povzbuzení. Tato opakování

jsou někdy doslovná, jindy opisují stejnou věc jinými slovy a posouvají tak rámec významu. Během psychoterapie je prozkoumáván svět vnitřního prožívání vnější reality, teprve slovní formulací si pacient často uvědomuje své vlastní prožívání, pohled sám na sebe. Autorka pomocí sekvenční analýzy srovnávala přístupy jednotlivých terapeutů, co se týče těchto reformulací; někteří dávají větší prostor pro „znovuobjevování“ klientům, jiní provokativností svých formulací nutí zaujmout nový postoj k vyslovenému. Terapie je tak cestou neustálého vyjasňování a uvědomování si vlastních prožitků, kdy terapeut umožňuje klientovi zaujmout objektivnější postoj, který není tolik zkreslený jeho vlastním vnímáním „falešných“ sebeobrazů.

Posledním příspěvkem finské skupiny byla „data session“ „Discussing Emotion in Cognitive-Constructivist Therapy“ vedená Liisou Voutilainen. Po vyslechnutí asi 5tíminutového rozhovoru jsme se zaměřili na krátký úsek transkriptu a každý z účastníků poté referoval o vlastních postřezích. Bylo velmi zajímavé sledovat jednotlivé úhly pohledů, díky čemuž bylo možné nahlédnout mnohem širší spektrum významů, než kolik by byl schopen dešifrovat každý z nás jednotlivě. Někteří se zaměřili na strukturu narace, jiní na popis kategorií užívaných pacientkou a terapeutem – což bylo pozoruhodné zejména se zřetelem na užívaná adjektiva s různým emocionálním nábojem, další se zabývali reformulacemi užívanými pacientkou, někteří spíše intonací, naléhavostí jednotlivých výroků, jiní referenčními rámci vyprávění. Bylo opravdu přínosné sledovat jednotlivé postřehy – na malém prostoru se utvořilo „divadlo“ možných významů.

Další příspěvky byly věnovány velmi detailnímu rozboru interview. Charles Antaki (Loughborough University) a Ivan Leudar (Manchester University) v příspěvku „Dia-

gnostic Formulations in Psychotherapy“ poukazovali například na užívání eufemismů a práci s nimi během interview, na otázku osobních a neosobních formulací při vyprávění, zabývali se rovněž obecnými otázkami analýzy a interpretace. Rose McCabe (Queen Mary, London University) v příspěvku „Conversational Features of Good vs. Poor Engagement in Mental Health Consultations“ prezentovala videonahrávku diagnostického rozhovoru s psychotickým pacientem, který vyprávěl lékaři o naprosto nereálných událostech a prožitcích, a zabývala se vyjadřovacím zájmu ze strany lékaře.

Druhou „data session“, se zaměřením na „Psychotherapy of Anorexia“, vedli Mark Rapley a Rachael Dunn (University of Perth); zde asi nejzajímavějšími postřehy bylo střídání minulého a přítomného času ve vyprávění pacientky o jejích současných obtížích a rovněž oddělení „já“ a „anorexie“ při sledování jejich dominance v jednotlivých úsecích rozhovoru.

Konferenci uzavřelo vyprávění Shirley Truckle (Birmingham Trust for Psychoanalytic Psychotherapy) o jejích zkušenostech z práce s dětmi z problémových rodin. Bylo to vlastně shrnutí toho, co znamená psychoterapie.

Studie týkající se účinnosti jednotlivých psychoterapeutických přístupů opakovaně prokazují, že výsledky jednotlivých škol se nijak výrazně neliší (viz např. David S. Janowsky (ed.): *Psychotherapy: Indications and outcomes*. Washington: American Psychiatric Press 1999) – což odpovídá skutečnosti, že více než jednotlivé „metody“ a „školy“ je rozhodující zájem terapeuta a jeho naslouchání pacientovi. Diskurzivní přístupy a metody konverzační analýzy mohou napomoci osvětlit jednotlivé aspekty tohoto komunikačního procesu.

Lydie Fialová